

Hetzmann Diána
Koszovó helyzete szerb szemmel

Európa egyik legforrongóbb pontja mindig a Balkán volt, de a XX. század végén senki nem gondolta, hogy a II. világháború utáni egyetlen európai melegháború Jugoszláviában, majd annak folytatásaként Koszovóban tör ki illetve zajlik. A témaválasztást érdekessé teszik az itt történt események közvetlen magyar vonatkozásai – a rigómezei csatában magyar csapatok is részt vettek; az I. világháború kirobbanásának oka Ferenc Ferdinánd osztrák-magyar császári trónörökös meggyilkolása volt; az 1990-es délszláv harcok nyomán határainkon belülre is érkeztek lövedékek; illetve napjainkban a KFOR tevékenységének részese a Magyar Honvédség – és a terület fizikai közelsége.

A mai Koszovó területének rövid történelme¹

Az első szervezett hatalom - a Római Birodalom - provinciájaként kezelte a területet. A birodalom összeomlása után a **6. században** szlávok telepedtek le a Balkán-félszigeten. A 9.-19. század időszakában az uralom gyakran változott egy részről a szerbek és bolgárok, más részről a bizánciak között. A **12. században** a Szerb Királyság szerves részévé vált a terület. A 13. században itt volt a középkori szerb állam világi és vallási központja: a királyi székváros, Prizren, illetve a szerb ortodox pátriárka székhelye, Pec.

A **14. század** derekára az Oszmán Birodalom, mint az egyik legnagyobb és a legtovább fennálló iszlám világbirodalom, megkerülhetetlen hatalmi tényezővé vált már az európai erőviszonyok alakulásában is, erőforrásainak bőségével és az ezekre épülő katonai erejével az európai államok létét veszélyeztette.

A törökök terjeszkedése elleni szerb–bolgár–magyar–bosnyák szövetség keresztes hadjáratát a török sereg visszaverte, majd a Balkánon vívott győztes csaták után **1389**-ben Rigómezőnél (Kosovo Polje) megsemmisítő csapást mért a szerb seregre. A szövetségi sereg alulmaradt a számbeli fölényrel rendelkező törökökkel szemben, azonban, - mivel a seregeket vezető mindkét uralkodó odaveszett, és az új török uralkodó, Bajazid, azonnal visszavonult Drinápolyba, - a szerbek hajlamosak győzelemnek elkönyvelni a csatát. A harc kimenetele, eredményei, a csatához kapcsolódó mondakör alapvető jelentőségű a szerb nemzeti öntudat

¹ A fejezet a Koszovó CIMIC kézikönyve (2006.) c. kiadvány alapján készült.

megértéséhez. Dátuma (a Gergely naptár alapján június 28.) a szerbek számára szimbolikus értékű: egyszerre jelképezi a bukást, az újjászületést és a reményt. Jelképes abból a szempontból is, hogy a szerb vér a manapság már albán többségű Koszovó területén hullt, azon a területen, amelyet a szerbek nemzetük bölcsőjének tekintenek.

1. számú kép: „A szerb bölcső” betonból, Mitrovicában, Koszovóban (Forrás: a szerző felvétele)

A fentiekben vázolt történelmi és szociológiai előzmények után érthető, hogy a szerbek oldaláról szinte lehetetlen a koszovói helyzet érzelm- és sérelemmentes megoldása.

1448-ban a második rigómezei csata során a magyar Hunyadi János szenvedett vereséget az Oszmán Birodalom seregeitől. A csata után Rigómező oly mértékben fertőzött volt pestissel, hogy évekig nem lehetett az amúgy nagyon termékeny területen élni. A későbbiekben Koszovó területét szerb lakossága elhagyta, helyükre - ezzel egyidejűleg Macedónia északi felébe is - rengeteg albán települt be, akik ma is itt élnek.

A balkáni egyensúly fenntartása érdekében az 1913-ban létrehozott semleges Albánia az akkori öt európai nagyhatalom védnöksége alá került, de határai nem terjedtek ki az etnikailag albán területek egészére. Ez előrevetítette a nemzetiségi problémák, az ellenségeskedés és a revizionizmus fellángolásának veszélyét.

Az első rigómezei csata és időpontja a legújabb kor történelmében is jelentős szerepet kapott. A csata évfordulója Szerbiában nemzeti gyásznappá vált. 1914. június 28-án Ferenc

Ferdinánd főherceg, éppen ezen a napon tett hivatalos látogatást Boszniában, melyet az Osztrák–Magyar Monarchia csak nemrégiben annektált. A szerbek súlyos provokációnak érezhették a látogatást, és a szerb titkosszolgálat aktív semmittevése mellett Szarajevóban Gavrilo Princip, szerb merénylő két pisztolylövéssel meggyilkolta Ferenc Ferdinánd trónörökösét. Ez a merénylet casus belli-t teremtett az első világháború kirobbantásához.

Sokak szerint Slobodan Milošević a csata 600. évfordulójának alkalmával Pristinában elmondott beszéde az 1991-1995-ös délszláv háború és a koszovói háború egyik előjele volt. Idézet a beszédből: „Senki sem emelhet kezét rátok... Itt kell maradnotok. Ez a ti földetek. A ti rétjeitek és kertjeitek. A ti emlékezetetek. Nem hagyhatjátok el házaiteket csupán azért, mert nehéz ott élnetek, mert ott elnyomnak benneteket, s jogtiprásnak vagytok kitéve.”²

Szerbia–Jugoszlávia története a II. világháborúig

A középkor óta ismert tény a délszláv térségben beszélt nyelvek hasonlósága. Már az 1800-as évek közepétől léteztek olyan elméletek, amelyek a délszláv népek (szerbek, horvátok, bosnyákok, bolgárok) egységét hirdették. Később, a pánszlávizmus eszméjét osztó romantikus nacionalista értelmiségiek az Osztrák–Magyar Monarchiában élő balkáni népek egyesítését tűzték ki célul a testvériség nevében. Céljaikhoz különféle eszközöket kerestek, különféle szervezeteket hoztak létre. Az első világháborút kirobbantó Gavrilo Princip is egy ilyen szervezet, az Ifjú Bosznia tagja volt.

A szerb kormány 1914. december 7-i deklarációja szerint felszabadítanak minden elnyomott szláv testvért. Ez azt jelentette, hogy Szerbia célja a délszlávok egyesítése lett. Az I. világháborúban az Antant támogatta minden Monarchia-ellenes erőt; tagjai meg is egyeztek, hogy a háború után létrejön Nagy-Szerbia, amely Bosznia-Hercegovina, Szlavónia, Szerémség, Bácska, Dél-Dalmácia, Észak-Albánia területeit is magába foglalja. 1918-ban, az I. világháború végén az osztrák Krain tartomány Szlovénia néven függetlenné vált, Horvátország elszakadt a Magyar Királyságtól, Szerbia pedig győztesként került ki a világháborúból. 1918. decemberében jött létre a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság. A trianoni békekonferencián a Magyarországtól elcsatolt Délvidéket is megkapta. Az itt kialakított **Vajdaság** területén jelentős német és magyar nemzetiségű lakosság került kisebbségi sorba.

² A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak, Politikátörténeti füzetek, Napvilág Kiadó 1999., Kapronczay Péter: A koszovói konfliktus történelmi, politikai és kulturális háttere, 36. o.

Az ország déli tartományát, **Koszovót** akkor már albán többség lakta. Az egységes állam 1929-ben a **Jugoszlávia** nevet vette fel.

A II. világháborúban Szerbia a Harmadik Birodalom, illetve a Magyar Királyság megszállása alá került. Szerbiában jelentős belső erők küzdöttek a német megszállók ellen. Elsőként Draža Mihailović vezetésével a királyhoz hű szerb csetnikek kezdték meg a harcot. Valamivel később a kommunista Josip Broz Tito marsall vezetésével nagyszabású partizánmozgalom bontakozott ki a német csapatok ellen, és ez a szervezet gyakorlatilag önálló hadviseléssel felszabadította az országot.

Jugoszláv alkotmányok³

„Tito már a harcok során felismerte a nemzeti kérdés jelentőségét, ezért tudatosan törekedett a kommunista párt (JKP) és a partizánmozgalom (Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsa – AVNOJ) többnemzetiségű jellegének fenntartására. (A vezérkarban Tito horvát, Rankovic szerb, Gyilas montenegrói, Kardelj pedig szlovén volt.) Tito úgy vélte, csak a többnemzetiségű jelleg fenntartásával válhat a JKP és az AVNOJ az újjászülető Jugoszlávia politikai centrumává. E törekvés jegyében született meg az AVNOJ 1943. novemberi jajcei ülésének ún. "államalapító" határozata:

*"Minden nemzet önrendelkezési joga alapján, beleértve az elszakadáshoz és a más nemzetekkel való egyesüléshez való jogot is [...] az AVNOJ meghozza a következő határozatot: 1. Jugoszlávia népei soha nem ismerték el és nem ismerik el Jugoszlávia szétdarabolását a fasiszta hatalmak részéről [...] 2. [...] Jugoszlávia föderatív elven fog kiépülni, amely föderatív elv biztosítani fogja a szerbek, horvátok, szlovének, macedónok és crna-gora-iak, vagyis Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Macedónia, Crna-Gora és Bosznia-Hercegovina nemzeteinek teljes egyenjogúságát [...] 4. A nemzeti kisebbségeknek Jugoszláviában biztosítva lesznek az összes nemzetiségi jogok"*⁴

Itt meg kell jegyezni, hogy az albán többségű Koszovónak ezt a jogot soha nem akarták megadni, s ennek nyomán a magyarlakta Vajdaság sem kapott ilyen lehetőséget.

„1945. november 29-én összeült az alkotmányozó nemzetgyűlés, mely kimondta a királyság megszüntetését, és kikiáltotta a **Jugoszláv Föderatív Népköztársaságot** (JNF),

³ A fejezet Gulyás László: Politika, gazdaság és nemzeti kérdés a titói Jugoszláviában című cikk alapján készült.

⁴ Uo.

majd az **1946. január 31-én kihirdetett alkotmánnyal** újra egyesültek a délszláv területek, megteremtve a föderatív jugoszláv államot⁵, mely a következő országokból állt:

- Bosznia-Hercegovina Szocialista Népköztársaság, székhelye Szarajevó
- Horvátország Szocialista Népköztársaság, székhelye Zágráb
- Macedónia Szocialista Népköztársaság, székhelye Szkopje
- Montenegró Szocialista Népköztársaság, székhelye Titograd, (mai neve: Podgorica)
- Szerbia Szocialista Népköztársaság, székhelye Belgrád
- Szlovénia Szocialista Népköztársaság, székhelye Ljubljana.

Emellett Szerbián belül létrehoztak két további autonóm egységet, a Koszovó-Metohijai Autonóm Körzetet és a Vajdasági Autonóm Tartományt.

Az ország hivatalos nyelvei a szerb, horvát, szlovén, macedón, magyar és albán voltak.

Az 1963-as jugoszláv alkotmány minimális változást hozott a köztársaságok életében, amennyiben a nemzeti kisebbségeket ezután nemzetiségeknek nevezték.

A különböző gazdasági és kulturális fejlettségű köztársaságok közötti első komolyabb feszültség az 1971-es ún. horvát tavasz történései voltak. Horvátország szerint nem kapta meg az őt megillető devizarészesedést abból a devizabevételtől, melyet döntően Horvátország – főleg a tengerparti turizmusból – termelt ki. Erre a követelésre csupán később rakódtak rá a nyelvi és egyéb nemzetiségi követelések.

A fenti problémára igyekezett az **1974-es alkotmány** megoldást adni. Tito szokásos egyensúlypolitikájának megfelelően nem csupán a "horvát nacionalistákat" és a "szlovén liberálisokat" szorította ki a hatalomból, hanem a belgrádi szerb centralistákat is igyekezett megfélemezni. Kiszélesítette a köztársaságok jogkörét és önállóságát – önálló alkotmányt kaptak, élükre elnökségeket (ún. államfői testületeket) állíthattak, létrehozhatták saját nemzeti bankjukat – a szövetségi központtal szemben. A Szerbián belüli két tartományt – **Koszovó és Vajdaság** – szintén jelentős, majdnem tagköztársasági jogkörökkel ruházták fel.

Az 1974-es alkotmány rendelkezései következtében Koszovóban csaknem teljes állami struktúra épülhetett ki, a tartomány közvetlen képviselőket kapott a szövetségi párt- és állami testületekben, miközben saját belső ügyeit gyakorlatilag köztársasági önállósággal intézhette. Koszovó "de facto" köztársasági helyzete egyetlen, de nagyon lényeges ponton tért el a "de jure" köztársasági helyzettől, ez pedig az a tény, hogy Koszovónak tartományként nem volt meg az elszakadási joga, amely elszakadási jog megillette valamennyi köztársaságot.

⁵ Uo.

1980. májusában 35 év elnöklés után meghalt Tito. Halálát követően egyre erősödő nacionalista gondolatok jelentek meg minden tagköztársaságban. 1990-re szinte fellángoltak az érzelmek, elsősorban Slobodan Milošević szerb, Franjo Tuđman horvát és Alija Izetbegović bosnyák politikusoknak köszönhetően. A heves politikai harcban Milošević a szerb befolyást akarta erősíteni Jugoszláviában; Tuđman a horvát tagköztársaságot önállósítani és kiterjeszteni akarta, hogy egy horvát dominanciájú országot hozzon létre; Izetbegović célja a független Bosznia-Hercegovina volt, melyet a muszlimok uralnak. Céljaik elérése során még jobban fellobbantották a nemzetek közötti ellentéteket, hiszen mindegyikük a saját népe több száz éves múltjára és régi dicsőségére hivatkozott. A korábbi kommunista és internacionalista ideológiát nacionalizmus és sovinizmus váltotta fel.

A megváltozott helyzetre reagálva **1990-ben** a szerb parlament **új alkotmányt** fogadott el, melyben a Vajdaságot és Koszovót megfosztotta az államiságra jellemző elemektől, melyeket még az 1974-es alkotmány „adományozott” a tartományoknak. Ez az alkotmány 2006. november 11-ig volt hatályban, amikor is a Szerbia és Montenegró néven addig létező államszövetség Montenegró kiválásával megszűnt.

1991. júniusában Szlovénia és Horvátország ugyanazon a napon kikiáltotta a (nagy) Jugoszláviától való elszakadását. 1992. januárjában Macedónia, áprilisban Bosznia-Hercegovina is kikiáltotta függetlenségét. Az elszakadási folyamat a Jugoszláv Néphadsereg beavatkozása, a kisebbségek ellenállása miatt súlyos fegyveres harcok mellett délszláv háborúként vonult be a történelembe. A helyzet az ENSZ közbelépésével, békeszerződés megkötésével 1995-re rendeződött.

A „háborúmentes övezetnek” számító Montenegró 1992 és 2003 között Szerbiával közösen alkotta a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot (Kis Jugoszlávia). Egy 2003. február 4-én létrejött megegyezés alapján ez az államalakulat Szerbia és Montenegró néven államszövetséggé alakult. 2006. június 3-án Montenegró is kikiáltotta függetlenségét. A nagyobb rész Szerbia Köztársaság néven létezik tovább.

Szerbia – Montenegró kiválása után – **2006. november 11-én** kihirdette az októberben megtartott népszavazáson elfogadott új **alkotmányát**. Az új alkotmány preambulumban kifejti:

*“A szerb nép államisági hagyományából és minden polgár és etnikai közösség egyenjogúságából valamint abból kiindulva, hogy **Kosovo-Metohija Tartomány Szerbia területének szerves része** és a szuverén Szerb államban jelentős autonómiával rendelkezik, és effajta helyzetéből kifolyólag minden állami szerv kötelessége, hogy Kosovo-Metohijában*

Szerbia állami érdekeit képviselje és védelmezze mind a hazai mind a külföldi politikai kapcsolatokban...⁶”.

Összefoglalásként megállapíthatjuk

A történelem folyamán többször felszínre került délszláv gondolat kétszer testesült meg egy állam – Jugoszlávia – megalakulásával. Az első formációját az első világháború utáni győztes hatalmak akarata hozta létre, a másodikat a II. világháború karizmatikus (horvát-szlovén származású) partizán politikusa szervezte meg. A délszláv egység eszméje mellett az erőszak szülte mindkét Jugoszláviát, határain belül mindig léteztek etnikai, vallási, történelmi, nyelvi, kulturális és gazdasági különbségek. A szocialista Jugoszlávia e különbségeket viszonylagos gazdagságával, a Kelet-Európához mérten széles szabadságjogok biztosításával és egy erőskezü politikai irányításával 35 évig kezelni tudta. Tito halálával, a gazdasági teljesítmények csökkenésével a feszültségek a szövetségi állam fegyveres harcok mellett történt széteséséhez vezettek.

A legnagyobb létszámú szerbség (és politikusaik) sorban megélik, hogy a tagköztársaságok élnek a szövetségi államból történő kiválás alkotmányos jogával, és amennyiben katonai úton próbálják a régi rendet fenntartani, a nemzetközi erővel is szembe találják magukat. A korábban állampolitikai okokból szerbek nem lakta területre telepített szerbek helyzete lehetetlenné válik. Utolsó tartományuk – az 1990-ig majdnem tagköztársasági jogokat élvező – Koszovó. A szerb születés helyét nem lehet feladni – igaz, csak kb. 5%-nyi szerb lakja – így politikai nyilatkozatok és többszöri alkotmánymódosítás is igyekszik garantálni a túlnyomó többségében albánok által lakott terület státuszát. 2008-2010-re bebizonyosodni látszik, hogy a második délszláv háború sem tudja ezt a célt elérni.

Felhasznált irodalom

1. Gulyás László: Politika, gazdaság és nemzeti kérdés a titói Jugoszláviában, 1945-1980, Rubicon 2009/5, in: www.rubicon.hu/magyar/oldalak/politika_gazdasag_es_nemzeti_kerdes_a_titoi_jugoslaviaban_1945_1980

⁶ Kálóczy Izabella: Szerbia alkotmánytörténete a kezdetektől napjainkig, különös tekintettel a bírósági szervezetre, és bírói függetlenségre, 8. o.

2. Kapronczay Péter: A koszovói konfliktus történelmi, politikai, és kulturális háttere, Politikatörténeti füzetek, Napvilág Kiadó, 1999
3. Kálóczy Izabella: Szerbia alkotmánytörténete a kezdetektől napjainkig, különös tekintettel a bírósági szervezetre, és bírói függetlenségre
4. International Relations Quarterly, Vol. 1. No. 1 (Spring 2010/1), in: http://www.southeast-europe.org/pdf/01/DKE_01_M_ANJ_KIZ.pdf
5. Kálóczy Izabella – Kálóczy Péter: Koszovói ellentétek és a függetlenedés útja, in: www.grotius.hu/doc/pub/CVKPAV/2010_42_kaloczy_koszovo.pdf
6. Koszovó CIMIC kézikönyve, A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Kiadványa, 2007